

В.С. Садчиков, аспірант

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФОРМИ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

У статті розглядається еволюція основних організаційно-економічних форм господарювання в сільському господарстві. Виявляються фактори, що впливають на формування та використання потенціалу конкретних суб'єктів аграрного бізнесу.

Ключові слова: сільське господарство, організаційно-економічні форми діяльності, аграрний сектор економіки, ринкові відносини, конкуренція, трансформація, підприємство, фермерське господарство.

В статье рассматривается эволюция основных организационно-экономических форм хозяйствования в сельском хозяйстве. Выявляются факторы, влияющие на формирование и использование потенциала конкретных субъектов аграрного бизнеса.

Ключевые слова: сельское хозяйство, организационно-экономические формы деятельности, аграрный сектор экономики, рыночные отношения, конкуренция, трансформация, предприятие, фермерское хозяйство.

The article deals the evolution of major organizational and economic forms of management in agriculture. Factors are identified affecting at formation and the potential are specific subjects agribusiness.

Key words: agriculture, organizational and economic forms of activity, the agricultural sector of the economy, the market, competition, transformation, enterprise, farm.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкових перетворень аграрний сектор економіки України вимагає посиленої уваги і неупередженого осмислення розвитку основних організаційно-економічних форм ведення бізнесу. Важливість цієї проблеми підкреслюється тим, що аграрний ринок України займає і займає важливе місце в структурі світової економіки. Подальший розвиток аграрної галузі неможливий без наявності економічно-ефективних організаційних форм господарювання, розвиненої сільськогосподарської інфраструктури, що є умовою сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Досконалість організаційних структур в аграрному секторі економіки, їх функціональні можливості відіграють визначальну роль у функціонуванні механізму аграрного ринку.

Узагальнення світового досвіду організаційно-правових форм господарювання свідчить, що в структурі світового сільського господарства переважає сімейне фермерське господарство, як самостійна виробнича одиниця. Практика діяльності цієї організаційної форми забезпечується концентрацією в одній особі функцій відповідального власника, працівника і менеджера, що з одного боку відповідає в певній мірі специфіці сільського господарств, а з іншого - обмежує можливості широкого застосування передових аграрних технологій, та впровадження наукоємної продуктивної техніки. В процесі інтенсифікації аграрного виробництва стали з'являтися нові організаційні форми господарювання, які стали результатом розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки.

Досить поширеними організаційними формами в аграрній сфері низки країн світу стали загальні та обмежені партнерства, S-корпорації, об'єднання фермерів, сільськогосподарські об'єднання по спільному веденню господарства, сільськогосподарські підприємства з обмеженою відповідальністю, групи місцевого ведення сільського господарства, виробничі кооперативи, співдружності виробників.

Отже, сьогодні вимагає прискорення роботи з удосконалення форм господарювання в Україні на основі дослідження світового досвіду організації землекористування і господарювання. Посилення конкуренції на внутрішньому ринку, зростання вимог до якості і безпеки продукції можуть стати причиною зникнення частини невеликих фермерських та особистих селянських господарств, які не витримують конкуренції. Однак, саме діяльність прогресивних організаційних форм в аграрній сфері покликана сприяти якісним змінам у добробуті країни та ефективності аграрного ринку [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам діяльності різних організаційно-економічних форм в сільському господарстві присвячена велика кількість наукових робіт видатних економістів В.Г. Андрійчука, М.П. Бутка, П.С. Березівського, С.В. Васильчак, М.В.

Гладія, В.Г. Галанця, Т.Г. Дудара, П.М. Музики, О.В. Мазуренко, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, М.Г. Шувльського, В.В. Юрчишина та інших [2]. Проте залишаються відкритими питання, щодо пошуку досконалих організаційно-економічних форм господарювання для конкретних умов ведення аграрного бізнесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сільське господарство є головною галуззю для ряду країн. Від забезпеченості продовольством залежить добробут населення, харчова промисловість, ведення зовнішньоекономічної діяльності та ін.

У сучасних умовах розвитку економічних відносин вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не в змозі ефективно конкурувати на ринку продовольства, що пов'язано з сезонністю виробництва, великим вартісним розривом між продукцією промисловості та сільського господарства, низьким рівнем нормативно-правового регулювання, а також умовами Світової організації торгівлі.

Глобальні інтеграційні процеси, які відбуваються і охоплюють всі галузі економіки країни, призводять до появи фінансово-промислових груп, холдингових компаній, транснаціональних корпорацій та інших організаційно-правових форм об'єднань підприємств. Тому найбільш перспективними з позицій конкурентоспроможності є об'єднання, пов'язані як з виробництвом, переробкою, так і з реалізацією аграрної продукції.

Мета статті. Розробка теоретико-методологічних засад розвитку сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-економічних форм господарювання.

Виклад основного матеріалу. В Україні все частіше постає питання ефективного розвитку організаційно-економічних форм аграрного бізнесу. Кризові процеси в економіці держави ставлять перед аграріями два основних питання, пов'язаних з подальшим розвитком організаційно-правових форм господарювання аграрного бізнесу: перше - розвиток нових форм господарювання з реформуванням відносин власності та ефективною організацією виробництва; друге - удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування агропромислового комплексу з врахуванням його функціональних складових - вирощування, переробка, реалізація.

Ефективне функціонування аграрного підприємства можливе при створенні відповідних умов [4]:

- земля власна або взята в оренду на прийнятних умовах;
- стартовий капітал;
- технічні ресурси;
- дієздатність та підприємницький хист.

Для приватних підприємств, виробничих кооперативів і господарських товариств головна проблема полягає у тому, що переважну більшість використовуваних ними земель вони орендують у власників земельних паїв. Недоліком організаційно-правових форм корпоративних підприємств є відокремлення відносин власності та трудових відносин. При цьому середня заробітна плата найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах є майже у два рази нижчою від середньої по Україні. До відношень із сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами не сформовано державну політику підтримки за аналогією з ЄС, де вони виступають базовою основою для функціонування аграрної сфери.

Кооперативи є найбільш прийнятною організаційною формою ринкової інтеграції малого аграрного бізнесу, оскільки саме вони здатні сприяти освоєнню передових технологій; підвищенню якості товарів і послуг для розвитку підприємництва; залученню кваліфікованих менеджерів; обмеженню негативних тенденцій монополізму на продовольчому ринку; закріпленню жителів на сільських територіях [4].

Розвиток науково-технічного прогресу й посилення конкуренції зумовили необхідність збільшення земельних ділянок і полів сівозмін, застосування нової техніки та технологій, зменшення індивідуальних витрат на створення матеріально-технічної бази з метою зміцнення економічного стану і забезпечення конкурентоспроможності виробництва. Ця необхідність спонукає фермерів до об'єднань у такі колективні організаційно-правові форми, які, з одного боку, максимально зберігають переваги й принципи функціонування фермерських господарств, з іншою - реалізують переваги великого господарства та ефект кооперації. Такими формами стали: партнерства (США, Австралія, Нова Зеландія), S-

корпорації (США), об'єднання фермерів за спільним господарюванням (Франція, Італія), групи місцевого ведення сільського господарства (Японія), виробничі кооперативи з колективної оренди землі (Італія, Іспанія), співдружність виробників і просте товариство (Німеччина).

Як зауважує О.М. Онищенко: "Організаційна структура тієї чи іншої галузі – це сукупність організаційно-правових форм господарювання, їх певне співвідношення, які забезпечують успішне їх функціонування. Особливості таких форм обумовлюються багатьма факторами, серед яких мабуть найважливішим є те, на якій формі власності кожна з них заснована". Для аналізу економіко-організаційних форм аграрного бізнесу відобразимо динаміку організаційно-економічних форм по Україні за період 2006-2011 років та питому вагу їх в загальній кількості підприємств (таблиця 1).

Таблиця 1 - Розвиток організаційно-економічних форм аграрного бізнесу по Україні за 2006-2011 роки

№	Назва форми господарюючого суб'єкта	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
		одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
1	Господарські товариства	7545	13	7428	13	7879	13	7819	14	7769	14	7757	14
2	Приватні підприємства	4112	7	4229	7	4326	7	4333	8	4243	8	4140	7
3	Виробничі кооперативи	1373	2	1262	2	1101	2	1001	2	952	2	905	2
4	Фермерські господарства	42932	74	43475	74	43894	74	42101	74	41726	74	41488	74
5	Державні підприємства	371	1	360	1	354	1	345	1	322	1	311	1
6	Підприємства інших форм господарювання	1525	3	1633	3	1505	3	1553	3	1481	3	1532	3
Усього		57858	100	58387	100	59059	100	57152	100	56493	100	56133	100

Як бачимо з таблиці 1 найбільшу питому вагу з усіх форм займають фермерські господарства (74%), потім відповідно господарські товариства (13-14%), приватні підприємства (7-8%) та інші. Тобто якщо поділити всі підприємства умовно на три групи: великі, середні, малі, то малі підприємства займають найбільшу питому вагу в економіці сільського господарства України. Що стосується Чернігівської області, то динаміка організаційно-економічних форм аграрного бізнесу за період 2006-2011 років має таку тенденцію (таблиця 2).

Таблиця 2 - Розвиток економічно-організаційних форм аграрного бізнесу по Чернігівській області за 2006-2011 роки

№	Назва форми господарюючого суб'єкта	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
		одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
1	Господарські товариства	380	33	340	31	344	32	313	30	303	29	291	29
2	Приватні підприємства	149	13	157	14	148	14	144	14	143	14	136	13
3	Виробничі кооперативи	55	5	54	5	46	4	41	4	42	4	38	4
4	Фермерські господарства	469	41	471	42	477	44	480	45	472	46	488	48
5	Державні підприємства	10	1	8	1	10	1	11	1	9	1	10	1
6	Підприємства інших форм господарювання	73	6	79	7	64	6	69	7	61	6	56	5
Усього		1136	100	1109	100	1089	100	1058	100	1030	100	1019	100

Як видно з таблиці 2 найбільшу питому вагу з усіх організаційно-економічних форм також займають фермерські господарства, потім господарські товариства, приватні підприємства та інші. Проте на відміну від всеукраїнських даних в Чернігівській області досить значну кількість займають великі господарські товариства.

Побудуємо два графіки (рис. 1, рис. 2), які наочно демонструють різницю між питомою вагою організаційно-економічних форм аграрного бізнесу по Україні та Чернігівській області.

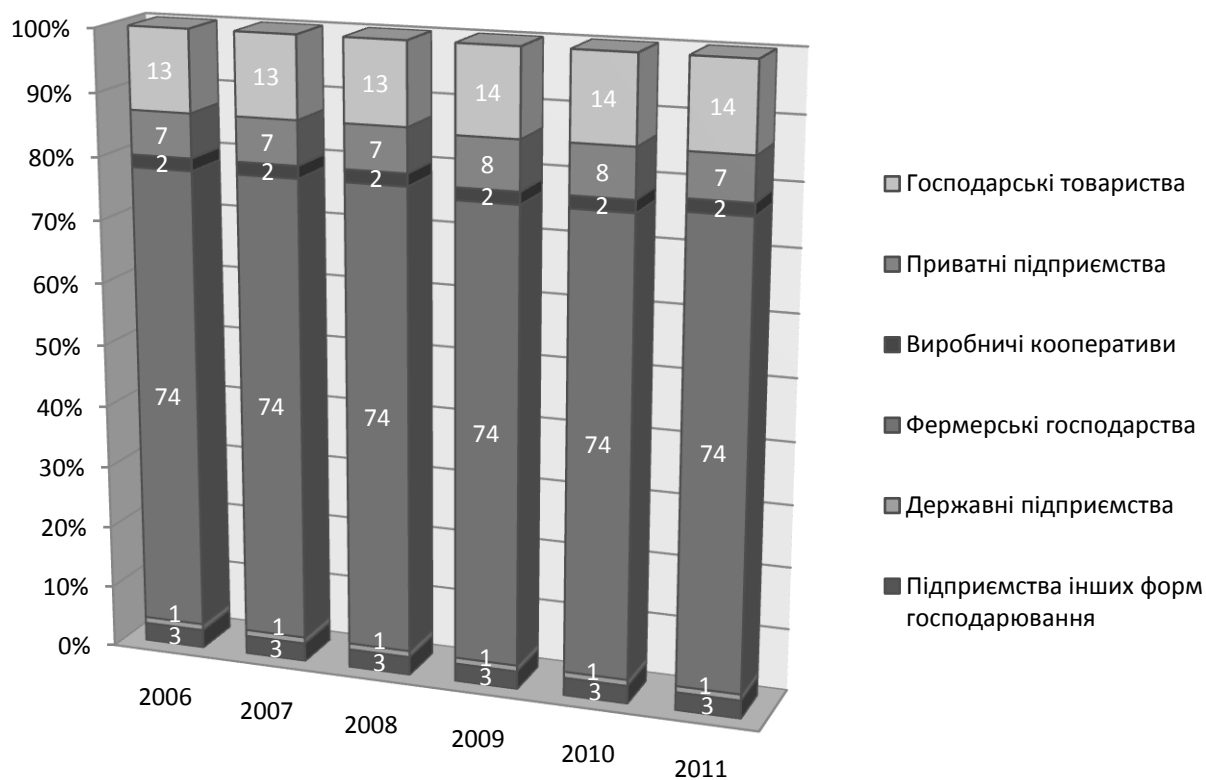

Рис. 1 - Питома вага економічно-організаційних форм аграрного бізнесу по Україні

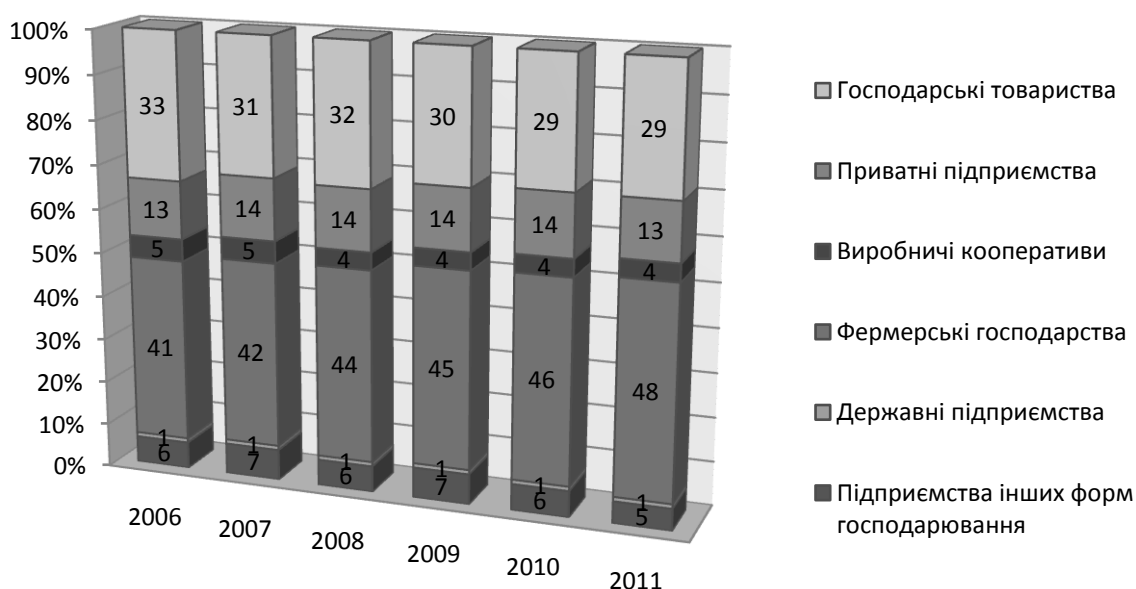

Рис. 2 - Питома вага економічно-організаційних форм аграрного бізнесу по Чернігівській області

Проводячи порівняльний аналіз даних по Україні та по Чернігівській області можемо сказати, що питома вага господарських товариств в Чернігівській області значно більша ніж в цілому по Україні. Такий факт вказує на те, що роль великих підприємств в економіці Чернігівського регіону значна, оскільки малі фермерські підприємства в середньому займають 44%, а великі господарські товариства 30% питомої ваги економіки сільського господарства регіону. Це засвідчує, що Чернігівська область повинна продовжувати розвивати та вдосконалювати свої господарські товариства та проводити їх інтеграцію з малими та середніми підприємства утворюючи нові організаційно-економічні форми. Тобто розвиток економіки сільського господарства Чернігівської області по 5 із 6 показників випереджає загальнодержавні. Тому в Чернігівській області відбувається збалансований розвиток всіх форм сільськогосподарської діяльності.

Найефективнішими на сучасному етапі стають формування, побудовані на приватній власності на землю та майно і колективних формах організації праці, за яких кожний учасник такої кооперації отримує плату залежно від величини вкладеного у загальне виробництво капіталу і праці. Для цього потрібно широко застосовувати й орендні відносини. Поряд з цим, в аграрному секторі функціонуватимуть сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та особисті селянські господарства (господарства населення). Зазначені форми господарювання мають спільні риси в тому, що базуються на приватній власності їх засновників, і водночас істотно різняться між собою. Формування організаційно-правових структур ринкового типу на засадах приватної власності - явище сьогодні вже не нове, але ефективність новоутворених формувань є різною і потребує детальнішого наукового дослідження [2]. Основною організаційно-правовою формою приватного сектора аграрної сфери Чернігівської області є особисті фермерські господарства. Крім чисто виробничої, вони виконують також соціальні та духовні функції. У цих господарствах відбувається процес відтворення трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств, тут формується життєва позиція молодого покоління. У них виробляється майже 90 % валової продукції усіх категорій господарств. Проведемо характеристику сильних і слабких позицій даних форм господарювання (таблиця 3).

Таблиця 3 - Сильні, слабкі сторони, можливості та загрози різних організаційно-економічних форм господарювання Чернігівської області

Ознака	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
Сильні сторони	<ul style="list-style-type: none"> - використання праці незайнятих; - пряма соціальна ефективність; 	<ul style="list-style-type: none"> - переваги невеликих підприємств; - малі трансакційні витрати; 	<ul style="list-style-type: none"> - переваги великомасштабного виробництва; - спеціалізація виробництва;
Слабкі сторони	<ul style="list-style-type: none"> - низька продуктивність праці; - несприйнятливості до новітніх технологій; 	<ul style="list-style-type: none"> - нестача інвестицій; - обмежені можливості розвитку тваринництва; 	<ul style="list-style-type: none"> - великі трансакційні витрати; - проблеми з мотивацією праці;
Потенційні можливості	<ul style="list-style-type: none"> - виробництво екологічно чистої продукції; - виробництво "під індивідуальне замовлення"; 	<ul style="list-style-type: none"> - швидка реакція на зміни в ринковій кон'юктурі; - компактність виробництва; 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження собівартості продукції; - підвищення конкурентоспроможності продукції;
Загрози (у перспективі)	<ul style="list-style-type: none"> - зниження продуктивності праці - низька конкурентоспроможність; 	<ul style="list-style-type: none"> - ринкові зміни після вступу до СОТ; - нестабільність цін; 	<ul style="list-style-type: none"> - економічний тиск з боку великих підприємств; - істотна залежність від кредитів;

Висновки і пропозиції.

Економічний розвиток кожного сільськогосподарського суб'єкта залежить від його можливостей адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Архітектура такого підприємства визначається принципами найповнішої адаптації до змін у середовищі, максимально швидкої реакції на них і максимальної гнучкості організаційної структури.

Проведений аналіз засвідчує те, що як на загальнодержавному рівні розвитку, так і на регіональному рівні перевищення одних організаційно-економічних форм над іншими не є показником успішного розвитку економіки. Оскільки вони постійно взаємодіють між собою і перевага одних форм над іншими призводить до занепаду тих форм, яких менше, а отже і економіки регіону в цілому. Паритет форм та їх паралельний розвиток, а також створення нових організаційно-економічних форм - запорука стабільного фінансово-економічного розвитку держави, регіону, та економічного суб'єкта одночасно.

Список використаних джерел

1. Мировой опыт организации деятельности в сфере сельского хозяйства [Електронний ресурс]: офіційний сайт 8cent-emails.com. – Режим доступу: <http://8cent-emails.com/mirovoj-opyt-organizacii-dejatelnosti-sfere-selskogo-hozjajstva/>
2. Організаційні форми господарської діяльності у сільському господарстві [Електронний ресурс]: офіційний сайт бібліотеки ім. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvuu/Ekon/2011_33_sv1/SOURCE/19.pdf
3. Саблук П.Т. Развитие господарских формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК. – К. : Вид-во ІАЕ, 1999. – С. 296.
4. Сільськогосподарські підприємства України на шляху подолання недоліків організаційно-правових форм, що не відповідають вимогам європейського союзу [Електронний ресурс]: офіційний сайт Конференції України. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1575>
5. Бучко І.Є. Ефективність господарювання аграрних підприємств різних організаційно-правових форм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. – Львів, 2008. – С. 1-18.